

Serge Latouche
A Nemnövekedés diszkrét bája
Kuslits Béla könyvismertetése*

„Abban a rémisztően kiváltságos helyzetben vagyunk, hogy egészen közelről figyelhetjük civilizációnk összeomlását.” Serge Latouche ezzel a mondattal kezdi *A Nemnövekedés diszkrét bája* című könyvének magyar kiadásához írt előszavát. Bár a könyvet eredetileg még a 2008-ban elkezdődött pénzügyi válság előtt írta, a mai gazdasági folyamatok igen aktuálissá teszik a növekedés lehetőségét és kívánatosságát firtató kérdéseket. Míg a Római Klub által 1972-ben kiadott *A növekedés határai* még jó néhány forgatókönyvet felvázolva, jövőbeni lehetőségként mutatta be a társadalmi és gazdasági összeomlást, ma – nyugodtan mondhatjuk – elvesztegetett negyven évvel a hátunk mögött, nagyon is indokolt Latouche radikális felütése. *A Nemnövekedés diszkrét bája* tudományos alapokon ugyan, de végső soron politikai kiáltványként próbál eligazítást adni egy zsugorodó gazdasághoz vezető úton. Latouche felfogása szerint nem az a kérdés, hogy lesz-e zsugorodás, hanem az, hogy az emberiség miként képes alkalmazkodni ehhez a tényhez. A növekedés vége vajon a fogyasztói kultúrából egy emberibb világba vagy egy kaotikus és gyors összeomlásba vezet minket?

Serge Latouche 1940-ben született, a párizsi Université Paris-Sud egyetem professzora, közgazdász, filozófus. A francia „Nemnövekedés mozgalom” egyik alapító és meghatározó alakja. 2009-ben a Francia Intézet meghívására Budapesten tartott előadást.

A könyv három fő részből áll. Az elsőben a szerző tisztáznia igyekszik a nemnövekedés fogalmát, összeszedi azokat a tapasztalatokat, amelyek miatt szükségesnek látja a társadalom és gazdaság forradalmi változását. A másodikban a nemnövekedő, utópisztikus társadalom működésének alapelveit ismerteti. Bemutatja a különbséget az uralkodó gazdasági szemlélet és saját jövőképe között, illetve azt, hogy melyek lehetnének azok a fő társadalmi változások, amelyek elvezethetnének az utópia megvalósulásához. Végül pedig a Nemnövekedés mozgalom politikai programját vázolja fel, annak viszonyát a mai valósághoz, és azokat a konkrét eszközöket, amelyeket már ma sürgetni kellene a politikában, hogy elinduljunk a nehéz, de szükséges változás útján.

---

* Kuslits Béla a Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi Doktori Iskolájának doktorandusza.

(*A Nemnövekedés világa*) Latouche könyve elején meglepően élesen kritizálja a fenntartható fejlődés fogalmát és szigorúan elhatárolja tőle a Nemnövekedést. Mint írja, a fenntartható fejlődés kifejezés legalábbis lejáratódott, nem kis részben azért, mert eleve kompromisszum eredményeként jött létre. Olyan sokféle értelmezése lehetséges, ami, ahelyett hogy a változtatást segítené elő, könnyedén használható a régi, pusztuló rendszer legitimációjaként. Ezzel szemben a nemnövekedés világosan szembehelyezkedik a ma érvényes gazdasági berendezkedéssel, egyértelműen tagadja annak központi tételét.

Bár később a végtelen növekedés fizikai lehetetlenségére is kitér, elsőként nem erre, hanem a növekedésre törekvő gazdaság által okozott társadalmi visszasságokra hivatkozva követel alapvető változásokat. Nemcsak arról van szó tehát, hogy a végtelen növekedés bár kívánatos lenne, de lehetetlen, hanem arról is, hogy ez az út nem adja meg a jó élet lehetőségét sem a fejlett, sem a fejlődő országoknak. (Éppen ezért ez a fejlettség szerinti megkülönböztetés is megkérdőjelezhetővé válik.) A nyugati típusú országok polgárai a termelés és a fogyasztás rabjai lettek, idejük döntő részét különböző gazdasági tevékenységekkel töltik. *„A fizetésüket árucikké alakítják, amit megemésztve újra fizetést termelnek, miközben tehetetlenül ingáznak az üzemek és a szupermarketek között.”* (30. o.) A munka- és vásárlásfüggőség széles körben elterjedt betegségek, melyek fő hajtómotorjai a reklámok, a hitelek és a „tervezett elavulás” gyakorlata, melyek a szakadatlan fogyasztás szükségletét újra és újra megerősítik. A növekedés azonban egyre kevésbé működőképes, a bolygó és a társadalom nem bírja erőforrással az exponenciálisan növekvő termelést.

Latouche itt külön megjegyzi, hogy az ökológiai problémák fő okozójaként a népességnövekedést megjelölni az emberi kapzsiság jele, amely nem kínál megoldást a problémákra. Nemcsak azért, mert a népesedés visszaszorítása erősen megkérdőjelezhető vagy egyenesen elfogadhatatlan módokon végezhető hatékonyan, hanem főként azért, mert az erre való hivatkozás nem jó egyéb, mint a túlfogyasztás mögött álló kultúra mindent felülmúló védelmére, mintha nem az életmódunkkal lenne baj, csak a létszámunkkal.

Latouche nem fejti ki pontosan, hogy minek a növekedését kritizálja. Alapvetően nem az anyag- és energiafogyasztás zsu- gorítására koncentrál, a növekedést mint világnézetet, mentális beállítódást, társadalmi törekvést támadja.

(*A Nemnövekedés konkrét utópiája*) A nemnövekedés kulturális, viselkedésbeni forradalmat igényel. A mai politikusok között egy olyan sincs, aki akár csak megközelítené elveiben azt a változást,

amit Latouche szorgalmaz. Ahhoz, hogy a szükséges társadalmi változás megtörténjen, az emberek tömegeinek a fogyasztással szembeni ellenérzésüknek, egy emberközpontúbb, spirituálisan gazdagabb életbe vetett reményének el kell érnie azt a szintet, hogy maguk változtassanak, illetve követeljék ki országaik vezetőitől a változtatásokat. Egy ilyen mérvű, alulról induló társadalmi változás pedig nyugodtan nevezhető forradalomnak, noha kifejezetten vértelen, erőszakmentes folyamatról van szó.

Az átmenethez nyolc kulcsfontosságú lépés szükséges: az értékrend megújítása, az alapvető fogalmak tartalmának újragondolása (mint például szegénység-gazdagság, fejlett-fejlődő fogalom párok), a termelési eszközök és a társadalmi erőforrások igazságosabb átstrukturálása, a természeti erőforrásokhoz való hozzáférés igazságos újraelosztása, relokalizáció, azaz a helyi döntéshozatal, önellátás és önrendelkezés újjáépítése, a termelés és fogyasztás, sőt a munkaidő csökkentése, az újrahasználat és újrahasznosítás. Mindezek egy olyan társadalom felé vezetnek, amelyben szabadon együttműködő, a szabályokat önként vállaló emberek dolgoznak együtt a saját közösségük érdekében.

A nyolc pontból három különösen fontos. Az értékrend változása nélkül mindez lehetetlen, hiszen a belső, kulturális változások az összes többi előfeltételét jelentik. A versenyt együttműködésre, az egoizmust altruizmusra kell cserélnünk, a munka csökkentése mellett több szabadidőre van szükség, fogyasztás helyett a társadalmi kapcsolatokra kell helyezni a hangsúlyt.

A következő fontos tényező a csökkenés. Nemcsak a termelés és a fogyasztás, de a munkaidő csökkenése is szükséges. Olyan életet kell felépíteni, amelynek minél kisebb területe áll a gazdaság közvetlen befolyása alatt.

A harmadik kiemelt lépés pedig a lokalizáció. Latouche politikai víziója a lokális ökológiai demokrácia, amelyben a döntési hatékonyság és szuverenitás viszonylagos ellentétének optimális egyensúlyát látja. Politikailag és pénzügyileg is bioregionális alapon szervezné a társadalmat. A WTO (World Trade Organization – Kereskedelmi Világszervezet) helyett WLO (World Localisation Organization – Lokalizációs Világszervezet), azaz a lokalizáció elveit követő nemzetközi szervezet szabályozná a globális gazdaság működését, amelyben a protekcionizmus nem üldözött, hanem kifejezetten kívánatos lesz. Latouche szerint a közösségnek joga van meghatározni saját értékrendjét, akár olyan mértékben is, hogy ez a mainál jelentősebb korlátokat szab az egyénnek. Ha a közösség a magántulajdonhoz, tőkéhez való jogot korlátozni gondolja (például meghatározza, hogy mennyi az "elég", a "szükséges", nem hagyva meg ezzel

az egyes személyeknek a saját vagyonukról és a vagyonszerzésről való korlátlan döntés lehetőségét), akkor ezt megteheti.

(*A Nemnövekedés politikai programja*) A harmadik rész lényegében konkrét politikai javaslatok gyűjteménye, amelyek a nemnövekedéshez vezető út legfőbb pontjai. Elsőként az ökológiai lábnyomunk radikális csökkentésére a reklám, a csomagolás és a szállítás, a rövid életű termékek kiiktatásával évtizedekkel ezelőtti anyagfelhasználási szintre kell visszalépnünk. Latouche ezt „*a termelési lufi kipukkantásának*” nevezi. Hasonlóan fontos a közúti szállítási költségek kellően magasra árazása, hogy a helyi termékek jussanak előnyhöz.

Kis léptékű, szelíd technológiákat alkalmazó mezőgazdaságra van szükség, a hatékonyságnövekedés pedig ne a munkások elbocsátásával, hanem a munkaidő csökkentésével járjon együtt. Fogyasztás helyett a baráti és szociális kapcsolatok erősítését kell célul kitűznie a kormányoknak. Az energiafelhasználást a „Factor 4” alapelveinek megfelelően radikálisan csökkenteni kell. Meg kell adóztatni a reklámokat, különös tekintettel azokra, amelyeket gyermekműsorok idejében sugároznak, de felmerül ezek teljes betiltása is. Moratóriumot kell elrendelni a technológiai innovációra, hogy a közösség maga dönthesse el, milyen fajta tudásra van szüksége, milyen kutatások azok, amelyeket támogatni kíván.

Latouche többféle intézkedéssel visszaszorítaná a globális pénztőke befolyását. A helyi pénzek bevezetésének, a spekuláció és a tőzsde adóztatásának világszerte egységesen kell megtörténnie. Az externáliák internalizálása (a külső költségek belsővé tétele) minden iparágban fontos feladat, és általánosan be kell vezetni a „szennyező fizet” alapelvét. A munkanélküliséget csak akkor tudjuk felszámolni csökkenő fogyasztás mellett, ha az egy főre jutó munkaidő jelentősen csökken.

Mindezeket természetesen nem egy csapásra vezetné be a szerző, hiszen nem lehet egy ilyen hatalmas rendszert pillanatok alatt átállítani. A termelés és a fogyasztás zsugorítása mellett a munkahelyek megőrzéséhez és újak teremtéséhez szükség lehet az egyre inkább felívelő megújulóenergia-szektorra és a biogazdaságokra is. Latouche szerint mindkettő jóval több munkahelyet teremt, mint ma elterjedt alternatíváik. Paradox módon elképzelhető, hogy egy ilyen mérvű gazdaságátalakítás átmenetileg a GDP növekedésével járna.

Mindennek a megtörténte ma Latouche szerint is szinte lehetetlen. A fogyasztói társadalom elleni forradalom minden más forradalomnál nehezkesebben tör ki: „*a behódolás sosem volt még annyira önként vállalt, mint ma, hiszen a kereskedelmi reklám manipulációja*

összehasonlíthatatlanul ravaszabb és alattomosabb, mint bármelyik politikai propaganda” (107. o.).

A modernitás meghaladása, a világ újra-elvarázsolása, a technológiai hatékonyságba vetett hit elvetése, a művészethez és embertársainkhoz való visszafordulás az első lépése ennek a folyamatnak, addig nem működhet a felvázolt program. Mindezekből az is következik Latouche számára, hogy a nemnövekedés nem egyeztethető össze a kapitalizmussal, egészen új gondolkodásmódra van szükség, nem pusztán a jelen rendszer reformjára.

Noha politikai programról van szó, a nemnövekedés híveinek nem pártra van szüksége a jelen pillanatban. Egy politikai párt kompromisszumokra kényszerül, és felőrlődne az elvei, mielőtt belekezdhetne az érdemi munkába. A nemnövekedés híveinek a civil társadalom eszközeivel kell küzdeniük azért a gondolkodás-mód-változásért, ami a későbbi lépések nélkülözhetetlen előfeltétele. Ez a gyakorlatban a közéleti vitába való élénk bekapcsolódást jelenti, az új gondolatok megismertetését és elfogadtatását, amelyek a társadalom mentalitásának megváltozásához szükségesek.

Serge Latouche fontos feladatra vállalkozott, amikor a nemnövekedés utópiájának kidolgozásába kezdett. Az ökológiai mozgalom gyakori hiányossága, hogy noha a jelen rendszer kritikájában és világvégejóslatokban élen jár, a megoldások terén már kevésbé magabiztos. Ennek sokféle oka lehet, és ökológiai nézőpontból talán szükségszerű is, hogy az ember nem tud globális jövőképet alkotni. Személy szerint mégis úgy gondolom, hogy fontos újra és újra megpróbálnunk meghatározni, merre akarunk tartani, hová akarunk érkezni, akár globális, akár lokális törekvéseinket tervezzük. Éppen ezért nagy érdeklődéssel és azzal a várakozással olvastam a Latouche által felvázolt utópiát, hogy egy egységes víziót kaphatunk egy növekedést tudatosan kerülő társadalom és gazdaság működéséről. A könyv nem tudományos munkaként, hanem politikai írásként törekszik a nemnövekedés jövőképeinek felvázolására, így nyilván nem várhatjuk, hogy részletes makrogazdasági modelleket mutat be egy nem növekvő gazdaság és az azt működtető társadalom mindennapjairól. Mégis némi csalódást okoz, hogy néhány fontos alapelven túl nem sokat tudunk meg a növekedést maga mögött tudó világról.

A politikai program nemcsak a gazdasági értelemben vett nemnövekedés szempontjából közelíti meg a társadalmi kérdéseket, hanem ennél jóval szélesebben. A szerző több javaslata régóta szerepel a „zöld mozgalom” programjában, legtöbbször éppen a könyv elején élesen kritizált fenntartható fejlődés zászlója alatt. Ezzel együtt a nyolc pontban leírt lépések jól összegyűjtik egy, a termé-

szettel és önmagával harmóniában élő társadalom legtöbb fontos alapvetését, különös tekintettel arra a háromra, amelyet Latouche is kiemel: értékváltás, csökkenés, lokalizáció. Nagy kár, hogy nem fejt ki bővebben, hogyan vinné véghez ezeket az intézkedéseket, különösen az értékrend megváltoztatását. A közgondolkodás forradalma ugyanis amilyen egyértelműen szükséges, olyan bonyolult is egyszerre. Ahogy a szerző is megjegyzi, az önként vállalt rabságból való szabaduláshoz előbb el kellene érni, hogy a rabok szabadulni akarjanak. Mások mellett Polányi Károlyra hivatkozva támadja a *Homo oeconomicus* ideálképét, de reálisabb-e ennél az az emberkép (egyfajta Homo moralis), amelytől a nemnövekedés forradalmát várja? Noha a fogyasztói társadalommal való egyre növekvő általános elégedetlenség időnként szinte tapintható, mégis felmerül a gyanú: a nemnövekedés forradalma még jóval messzebb van annál, hogy politikai törekvéseinket az elkövetkező évtizedben erre építhetnénk.

Kulcsfontosságúnak tartom a szerzőnek a WTO lecseréléséről szóló javaslatát, hiszen amíg a globális gazdaság ilyen erős alapintézményekkel rendelkezik, addig Latouche minden pénzügyi rendszerről szóló reformjavaslata sikertelenségre van ítélve. Ha azonban a WTO megszűnne vagy egy „lokalista” szervezet venné át a helyét, sokat lehetne tenni egy olyan gazdasági környezet kialakításáért, ami nemcsak ökológiailag fenntarthatóvá, de sokkal működőképebbé is tenné a helyi, kis léptékű törekvéseket.

A legnagyobb kérdéseket éppen maga a nemnövekedés veti fel. Hogyan alakítja át a gazdaságot egy decentralizált, megújuló energiára és egészséges helyi élelmiszerekre épülő struktúrává? Hogyan kezeli az évtizedek óta növekvő hiteleket, a jelenleg egyre inkább erősödő urbanizációt, és hogyan teremti meg azt a vidéki, gazdálkodókultúrát, ami ennek a világnak nélkülözhetetlen alapja lenne? Sajnos ezekre nem kapunk választ.

Érdekes eleme az utópiának a radikális közösségközpontúság, amelyben az emberek önkéntesen alávetik magukat a közös akaratnak. A személyesség erejében bízva Latouche egészen odáig megy, hogy a helyi társadalmak meghatározhatják mindenki számára a szükségletek szintjét, azt, hogy milyen kutatásokra van szükség, illetve régióként más és más pénznemet használna. Bár a fogyasztói társadalom individualista emberképe nyilvánvalóan túlzó és káros, kérdés, hogy egy ilyen szintű közösségiesedés szükséges-e és lehetséges-e a valóságban.

Örömteli, hogy ezt a könyvet magyar nyelven is a kezünkbe vehetjük, azonban a fordítással kapcsolatban több hiányossággal is szembesül az olvasó. Egyes kifejezések, sőt lényegében a mű címe

is, mind tartalmában, mind stílusában a kelleténél messzebbre rugaszkodik Serge Latouche eredeti munkájától. Sajnos nem mondhatjuk, hogy ezek a részek a magyarosabb kifejezőmód vagy a jobb érthetőség érdekében térnek el ennyire az eredetitől. A kiadó nem tüntette fel az eredeti kiadás címét és adatait (*Petit traité de la décroissance sereine*; Fayard, 2007), ami éppen a sajátos fordítási megoldások miatt okoz némi nehézséget annak, aki az eredeti forrásba is beleolvasna.

Serge Latouche jövőképe egy békés, harmonikus nemnövekedésről szól, amint arra a könyv eredeti címe is utal, összességében azonban még hosszú az út odáig. Amilyen igazak a kapitalista és fogyasztói világról szóló kritikái, éppen annyi megválaszolatlan kérdést hagynak a nemnövekedésről szóló gondolatai, amelyek azonban mai világunk legfontosabb kérdései. (*A Nemnövekedés diszkrét bája*; Savaria University Press, Szombathely, 2011, 138 oldal)